

Journal of Resistance Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 14, No. 26, Spring/Summer 2022

**Revisiting the Role and Function of Mythical Figures in
Afghanistan Resistance Poetry (A Case Study of Wasef Bakhtari's
Poems Based on Gérard Genette's Theory)**

Mohammad Daneshgar^{1*}, Seyed Ali Qasemzadeh², Reza Chehreghani³

1. Introduction

The Myth is the most significant embodiment of imagination in a language, narratable, visual, and culturalized symbol partially associated with ontological and cosmological reality and, in part, related to national beliefs. With their characteristic recurrence, myths have an intertextual nature. Hence, their reproduction in different works throughout history. Based on their knowledge of this potential to represent resistance-related matters, Afghanistan's resistance poets have benefitted from the symbolic aspects of myths.

One of the Afghan poets who extensively draws on resistant imagination and mythical recurrence is Wasef Bakhtari. He recreates myths with measured language in a symbolic and multifaceted fashion, voicing its protest vis-a-vis the established political autocracy and the aggressors.

2. Methodology

The present study seeks to revisit the role and function of mythical figures in Afghanistan resistance poetry to analyze how mythical elements are reproduced in Wasef Bakhtari's resistance poetry using a descriptive and analytical methodology and an intertextual approach based on Gérard Genette's ideas.

^{1*}(Corresponding author) Ph.D. Candidate of Persian Language and Literature, Faculty of Literature & Humanities, Imam Khomeini International University (IKIU), Qazvin, Iran, Email: mohammaddaneshgar502@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4266-437X

². Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature & Humanities, Imam Khomeini International University (IKIU), Qazvin, Iran, Email: s.a.ghasemzadeh@hum.ikiu.ac.ir
ORCID: 0000-0003-4433-9957

³. Assistant Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature & Humanities, Imam Khomeini International University (IKIU), Qazvin, Iran, Email: chehreghani@hum.ikiu.ac.ir
ORCID: 0000-0002-8060-3842

Date of Admission: 15.05.2022

Date of Acceptance: 12.08.2022

3. Discussion

As myths need literature and art to survive, poets undergird their works by tapping into the potential of myths. By doing so, they have given life to human civilization, mythology, and culture while immortalizing themselves. Nevertheless, poets do not employ mythology solely for aesthetic reasons. Instead, as demonstrated by a significant strand of cultural studies, they sometimes do so to communicate political and social messages. In particular, the symbolic language of myths helps poets expand their words' meaning-making capacity by using intertextual references. Contemporary poets engage in literary creation and beautifully recreate, revisit, and rewrite myth to fend off contemporary de-mythicization and transfer human experiences in ancient ages. By doing so, they seek to contribute to the preservation of their authentic identity and culture. This study discusses mythical figures in Wasef Bakhtari's resistance poetry. Although the scholarship on mythology is prolific in Iran due to its interdisciplinary nature, as far as this research shows, there is yet to be a book or article written on the subject of "Revisiting the Role and Function of Mythical Figures in Afghanistan Resistance Poetry." The extent and frequency with which Bakhtari uses myths and mythology in the context of resistance calls for a comprehensive study. Therefore, this paper undertakes a methodical analysis of myths in Wasef Bakhtari's resistance poetry.

4. Conclusion

The present research suggests:

Most myths reborn in Bakhtari's resistance poetry are among national myths whose intertextuality is primarily implicit. However, it also appears as allusions, quotations, and explicit referential intertextuality.

١. For Wasef, myth is an instrument for the audience to rethink their identity. He mobilizes the persuasion potential of the myths to foster a sense of national self-confidence and provoke social movements against domestic authoritarianism and foreign aggression. He relies on myths to reinforce his epic and resistance positions and stir collective emotions, calling on their audience to battle the political repression and autocracy of the rulers and the aggressors. Moreover, Wasef uses national myths to depict themes related to resistance.

٢. The most critical themes that Bakhtari reflects in his poetry with the aid of national myths due to their resistance theme include the Red Army's attack and the prediction of its disgraceful failure, betraying the fighters, the country's anarchic conditions, and its relation to the poet and his people, the collapse and disappearance of all material and spiritual values, the unprosecuted killing of brave young men, political

despotism and tyranny, hope for improvement and the end to the reign of the despots, schism, and division resulting from egocentrism, describing the martyrs, reprimanding the warriors for participating in civil wars and political and social corruption.

۳. Wasef Bakhtari has devoted his attention to recreate the narratives and figures of national myths. Remarkably, he has focused on the personas of Rostam, Siavash, Zahhak, and Kaveh to epic potentials of mythical narratives and figures to entice the public to create national resistance movements to combat domestic despotism and foreign aggressors.

۴. Even though the reflection of mythical narratives in Bakhtari's poetry is of aesthetic value, myths fulfill a political and resistance function in his poetry to communicate political and social messages based on a critical approach.

Keywords: Myth, Resistance poetry, Afghanistan contemporary poetry, Wasef Bakhtari, Intertextuality, Gérard Genette.

References

- Aydenloo, S. (2009). Siavash, Jesus, and Keykhosrow (a comparative study). *Quarterly of Literary Research*, 23, 9-44.
- Azarakhsh, S. (1999). *Where the vein meets the dagger (Poetry collection)* (1st ed.). Peshawar: Meyvand.
- Bahar, M. (1992). Shahnameh, from myth to epic. *Chavoush Journal*, 1(9, 10). 130-144.
- Bahar, M. (1997). *From myth to history*. Tehran: Cheshmeh.
- Bakhtari, W. (2019). *Earthware on tomorrow's crystal counter*. Kabul: Parnian.
- Bozorg Bigdeli, S., et al. (2010). Analyzing the evolution of Iranian themes and narratives in Persian novels from August 19, 1953, through 2008. *Quarterly Journal of Persian Language and Literature Research*, 8 (19). 237-262.
- Dual Malfait, A., et al. (2007). *About the anthropology of religion: Three introductions* (1st ed., E. Mousapour, Trans.). Tehran: Javaneh-ye Tus publications.
- Eliade, M. (2013). *Perspectives of the myth* (3rd ed., J. Sattari, Trans.). Tehran: Tus.
- Esmailpour, A. (2008). *Myth as symbolic expression* (2nd ed.). Tehran: Soroush.
- Esmailpour, A. (2017). *The evolution of Iranian mythology. The expanse of mythology (collection of interviews)* (M. Ershad, Rev.). Tehran: Hermes publications.

- Forough, Kh. (2011). *A non-stop pace (contemporary Dari-Persian poetry)* (1st ed.). Kabul: Barg publications.
- Lak, M. (2005). An introduction to myth and explaining the identity-conferring functions in war poetry. *Quarterly of National Studies*, 6(3) (consecutive 23), 63-83.
- Mohammadi, B., & Haddad, M. (2019). Examples of myth and epic language in Nasrollah Mardani. *Biquarterly Journal of Holy Defense Literature*, 3(1) (consecutive no. 4), 127-144.
- Naderi, P. (2020). *Resistance poetry and its conditions in Afghanistan*. Kabul: Saeid.
- Namvar Motlaq, B. (2016). *Intertextuality (from structuralism to postmodernism)* (1st ed.). Tehran: Sokhan publications.
- Namvar Motlaq, B. (2021). *An introduction to mythology* (3rd ed.). Tehran: Sokhan publications.
- Pahlavan, Ch. (1992). *Some instances of Afghanistan contemporary poems*. Tehran: Neyshabour Foundation.
- Qasemzadeh, S.A., & Bozorg Bigdeli, S. (2018). *A mythical novel (analysis and critique of mythologism in Persian novel)* (1st ed.). Tehran: Cheshmeh publications.
- Qawim, A. (2008). *A review of contemporary Dari poetry* (2nd ed.). Kabul: Saeid publications.
- Rashidian, B. (1991). *Mythologic insight in contemporary Persian literature (Nima Yushij, Ahmad Shamloo, Mehdi Akhavan-Sāles, Mohammad-Reza Shafiei Kadkani, and Forough Farrokhzad)*. Tehran: Gostareh publications.
- Rastegar Fasaei, M. (2004). *Metamorphosis in myths* (1st ed.). Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Rastegar, A. (2018). *The pioneers of the renewal Dari poetry in Afghanistan* (1st ed.). Kabul: Academy of Sciences of Afghanistan.
- Rezaei, M. (2005). *Creation and death in Iranian mythology*. Tehran: Asatir publications.
- Sabaghi, A. (2012). A comparative study of Genette's intertextuality and some parts of the Islamic rhetoric theory. *Quarterly of Literary Research*, 9(38), 59-71.
- Servati, B. (2007). *Pamir wailing; Persian poetry in today's Afghanistan* (1st ed.). Tehran: Al-hoda.
- Shamisa, S. (2021). *Myths and mythology* (2nd ed.). Tehran: Hermes publications.
- Tayyebinejad, Gh. (2012). The reflection of mythology in Hafiz and Ahmad Shamlou's poetry (Unpublished master's thesis). Birjand University, Birjand, Iran.

نشریه ادبیات پایداری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال چهاردهم، شماره بیست و ششم، بهار و تابستان ۱۴۰۱

بازخوانی نقش و کارکرد فراخوانی شخصیت‌های اسطوره‌ای در شعر پایداری افغانستان

(مطالعه موردی اشعار واصف باختری بر اساس نظریه ژرار ژنت)

محمد دانشگر^۱

سیدعلی قاسم‌زاده^۲

رضا چهرقانی^۳

چکیده

اسطوره مهم‌ترین تجلی تخیل در زبان و نمادی است روایت‌مند، تصویری و فرهنگی شده که بخشی از آن به واقعیت هستی‌شناختی و کیهان‌شناختی و بخش دیگر به باورهای ملی مرتبط است. اسطوره‌ها با ویژگی‌های تکرارشوندگی، ماهیتی بینامتنی دارند و به همین دلیل در طول تاریخ در آثار مختلف بازآفرینی می‌شوند. شاعران پایداری افغانستان با آگاهی از این ظرفیت در بازتاب مسائل مرتبط با مقاومت از جلوه‌های نمادین اسطوره بهره برده‌اند. یکی از شاعران پایداری افغانستان که به صورت گسترده از تخیل پایدار و الگوی تکرارشوندگی اسطوره‌ها سود جست، واصف باختری است. او با کاربرد زبانی سخته به صورت نمادین و چندسویه به بازآفرینی اسطوره پرداخته و به یاری اساطیر، صدای اعتراض خود را در برابر استبداد سیاسی حاکم و نیروهای متجاوز بلند کرده است. در این جستار به تحلیل اسطوره در اشعار پایداری واصف باختری با روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد بینامتنی بر پایه آرای نظری ژرار ژنت پرداخته شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اغلب اسطوره‌های بازتاب یافته در شعر پایداری باختری از گونه اساطیر ملی است که حضور بینامتنی آنها بیشتر به گونه تلمیحی و با بینامتنیت ضمنی مرتبط است و گاهی به صورت کنایی، نقل قول و ارجاع

^۱ دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران (نویسنده)

مسئول: mohammaddaneshgar۰۰۲@gmail.com

^۲ استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.

s.a.ghademzadeh@hum.ikiu.ac.ir

^۳ استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران

chehreghani@hum.ikiu.ac.ir

بینامتنیت صریح نیز پیوسته است. اسطوره در نظر واصف، ابزاری برای بازاندیشی هویتی در مخاطبان محسوب می‌شود. گویا وی می‌خواهد از ظرفیت‌های اقناعی اسطوره‌ها برای ایجاد حس اعتماد به نفس ملی و تحریک به جنبش اجتماعی علیه استبداد داخلی و تجاوز خارجی بهره‌گیرد و با طرح اساطیر به تقویت مواضع حماسی و پایداری و تحریک احساسات جمعی پردازد.

واژه‌های کلیدی: اسطوره، ادبیات پایداری، شعر معاصر افغانستان، واصف باختری،

بینامتنیت، ژرار ژنت

۱- مقدمه

اسطوره‌ها روایت‌هایی در مورد خدایان، فرشتگان، موجودات مافوق طبیعی و به صورت عموم، تفسیر و شناخت انسان از جهان و هستی هستند که در ابتدا، روایات قدسی و مینوی به شمار می‌رفته و از نخستین‌ها صحبت کرده و تا حدودی وظیفه بیان جهان‌بینی مردمان نخستین را بر عهده داشته‌اند (الیاده، ۱۳۹۲: ۱۴)؛ از این رو، اساطیر پاسخگوی نیازهای معنوی انسان نسبت به ناشناخته‌ها و به طور کلی، تفسیر و شناخت یک قوم از هستی بوده است و در واقع، استعاره‌گونه به روش تمثیلی و نمادین به کاوش هستی پرداخته است (اسماعیل‌پور، ۱۳۸۷: ۱۴)؛ از دیگر سو، به باور الیاده چون باورهای اسطوره‌ای برای انسان‌های بدوی مقدس بودند و در آیین‌ها و مناسک از آنها استفاده می‌کردند، دائما تکرار می‌شدند و به تدریج، این تجارب در ناخودآگاه جمعی جای گرفتند. با گسترش دین و نفوذ آموزه‌های دینی، جای قداست روایت‌ها و باورهای اسطوره‌ای را آموزه‌ها و روایات دینی گرفت؛ اما اساطیر به سبب ماهیت سیال و بی‌زمان و بی‌مکان بودن‌شان از بین نرفتند؛ بلکه در قالب هنر و ادبیات به حیات خود ادامه دادند. اینکه اسطوره‌ها، روایت‌های مینوی هستند و از نخستینه‌ها سخن می‌رانند، به این معنی نیست که امروزه اسطوره‌ها دیگر هستی ندارند؛ بلکه با مطالعه و بررسی آثار آفریده شده در عصر کنونی می‌توان دریافت که اسطوره‌ها همچنان در آثار ادبی ادوار مختلف ظهور و بروز داشته و دارند؛ از این رو، باید گفت چه در غرب و چه در حوزه کاربرد زبان فارسی دری، نه تنها از ارزش اسطوره‌ها کاسته نشده؛ بلکه درک بسیاری از آثار نویسندگان و شاعران تنها به واسطه آگاهی از دانش اسطوره‌شناسی ممکن است (اسماعیل‌پور، ۱۳۹۶: ۴)؛ بنابراین، ادبیات، زهدان اسطوره‌ها و ابزار انتقال آن باورهای موروثی و همگانی است. شاعران و نویسندگان در نقش میراث‌داران آن اندیشه‌ها به سبب توجه به ضمیر ناخودآگاه جمعی، خودآگاه یا ناخودآگاه به انعکاس مضامین و

کهن‌الگوهای ضمیر ناخودآگاه جمعی روی می‌آوردند. درست است که اسطوره‌ها برای تداوم و بقای خود به ادبیات و هنر نیازمندند؛ اما شاعران نیز با بهره‌گیری از ظرفیت‌های اسطوره‌ها به تقویت آثار خویش می‌پردازند؛ از این طریق، هم عامل حیات اسطوره‌ها و تمدن و فرهنگ بشری شده‌اند و هم خود را در ضمن شعر جاودانه ساخته‌اند؛ با این حال، اهداف شاعران از کاربست اسطوره تنها ارزش زیبایی‌شناختی ندارد؛ بلکه یکی از مباحث مهم حوزه مطالعات فرهنگی به حساب می‌آید که گاه در خدمت مقاصد سیاسی و اجتماعی شاعران نیز قرار می‌گیرد؛ به‌ویژه زبان نمادین اساطیر به شاعران کمک می‌کند تا با پیوندهای بینامتنی، ظرفیت کلام خویش را توسع معنایی ببخشند. شاعر معاصر برای جلوگیری از حس اسطوره‌زدایی معاصر و انتقال تجارب بشری در اعصار کهن و نخستین، دست به آفرینش ادبی زده و به زیبایی به بازآفرینی، بازسازی و بازنویسی اسطوره‌ها پرداخته‌است تا سهمی در صیانت و نگهداری از هویت و فرهنگ اصیل خود داشته باشد؛ بنابراین، شاعران با توسل به اسطوره‌پردازی سعی دارند تا تصویر زمان و مکانی آرمانی را بازتاب دهند؛ آن‌گونه که انسان‌ها در آن، هم به یک احساس ناب آرمان‌گرایانه دست یابند و هم آرزوهای خود را تحقق‌یافته تلقی نمایند.

۱-۱- بیان مسئله

این پژوهش می‌کوشد تا نقش و کارکرد فراخوانی شخصیت‌های اسطوره‌ای در شعر پایداری افغانستان را با تکیه بر اشعار پایداری و اصف باختری با رویکرد بینامتنی، مبتنی بر آرای نظری «ژرار ژنت» تحلیل و بازخوانی کند؛ بر این اساس نوشته حاضر، پژوهشی است برای رسیدن به پاسخ پرسش‌های زیر:

- ۱- بازتولید اساطیر ملی در شعر پایداری و اصف باختری چه اهدافی را دنبال می‌کند؟
۲. شخصیت‌های اسطوره‌ای در اشعار پایداری و اصف باختری با چه نقش و کارکردهایی

تجلی یافته‌است؟

۱-۲- پیشینه پژوهش

پژوهش در حوزه اسطوره به سبب ماهیت میان‌رشته‌ای در ایران پربار و پرثمر است. در این میان، اسطوره‌پژوهی در متون ادبی کلاسیک و معاصر به صورت مقاله و پایان‌نامه فراوان است و ذکر تمامی آثار در حوصله این جستار نمی‌گنجد؛ در ادامه به مواردی که با موضوع اصلی این پژوهش پیوند نزدیک‌تری دارند، اشاره می‌شود:

«درآمدی بر شناخت اسطوره و تبیین کارکردهای هویت‌بخش آن در شعر جنگ»، تألیف منوچهر لک که در آن به نقش هویت‌بخش اسطوره‌های ملی در تقویت روحیه دفاع و افزایش وفاق و وحدت ملی در میان ایرانیان پرداخته‌است (لک، ۱۳۸۴).

«نمودهای اسطوره و زبان حماسی در شعر نصرالله مردانی»، مقاله پژوهشی برات محمدی و مریم حداد است که بازتولید اساطیر و حماسه‌های ملی در شعر نصرالله مردانی و نقش این عناصر در به تصویر کشیدن شجاعت و جوانمردی رزمندگان دفاع مقدس را مورد مطالعه قرار داده‌است (محمدی و حداد، ۱۳۹۸).

همین‌طور «چگونگی بازتاب اسطوره در شعر حافظ و احمد شاملو»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد غلامرضا طیبی‌نژاد که چگونگی بازتاب اسطوره در شعر حافظ و شاملو را با رویکرد و سنجش و مقایسه بازخوانی کرده و با تکیه بر شاعران مزبور، بازتولید اسطوره در شعر کهن و نو فارسی را بررسی و تحلیل کرده‌است (طیبی‌نژاد، ۱۳۹۱) و ...؛ اما تا آنجا که جست‌وجو شده‌است در خصوص موضوع «بازخوانی نقش و کارکرد فراخوانی شخصیت‌های اسطوره‌ای در شعر پایداری و اصف باختری» تا کنون کتاب و یا مقاله‌ای نوشته نشده‌است.

۱-۳-۳- مبانی نظری پژوهش

۱-۳-۱- کارکرد اسطوره

اسطوره در بردارنده برداشت‌های انسان از جهان پیرامون و پاسخگوی نیازهای مادی و روانی اوست که به دلایل مختلف، با کارکردهای متنوع احیا می‌شود. کارکرد اسطوره یکی از عناصری است که می‌تواند در تعریف آن نقش بسزایی ایفا کند. در این خصوص صاحب‌نظران، نظریات فراوانی ارائه کرده‌اند. الیاده کارکرد اسطوره را کشف سرمشق‌های همه آیین‌ها و فعالیت کار معنی‌دار آدمی دانسته‌است (الیاده، ۱۳۹۲: ۱۷)؛ ولی ابوالقاسم اسماعیل‌پور کارکردهای اسطوره را به توضیح و توجیه حقایق طبیعی، تأیید و ارزش‌گذاری، توصیف و درمان، بهبود و الهام خلاصه کرده‌است (اسماعیل‌پور، ۱۳۸۷: ۵۹-۵۷). برخی دیگر نیز با جمع‌بندی آرای اسطوره‌پژوهان در مورد کارکرد اسطوره آورده‌اند:

۱- کارکرد معرفت‌شناختی و علت‌شناختی و توجیه پدیده‌های طبیعت

۲- کارکرد اندیشگانی و هویتی

۳- به وجود آوردن و توجیه کردن نظام‌های اجتماعی؛ زیرا «اسطوره‌ها بهتر می‌توانند همبستگی اجتماعی را تقویت کنند و به مثابه پشتوانه رفتار انسان عمل نمایند و به فعالیت‌های انسان‌ها مشروعیت بخشند» (دوال‌مالفیت و همکاران، ۱۳۸۶: ۴۸).

۴- بیان‌کننده آرزوهای گروه‌های مختلف مردم

۵- توجیه رفتارهای سنتی اجتماع

۶- توصیف برخی مفاهیم انتزاعی؛ نظیر خدا، مرگ و دنیای پس از مرگ

۷- درمانگری و بهبود روانی و الهام‌بخشی

۸- توصیف و روایت زندگی یک شخص (رضایی، ۱۳۸۴: ۳۷-۳۸)

۹- کارکرد سیاسی و فرهنگی

۱۰- کارکرد زیبایی‌شناختی و هنری که «به بهترین شکل تخیل و تخیل‌پردازی را نیز نمایندگی می‌کند» (نامور مطلق، ۱۴۰۰: ۲۳) و بخشی از بلاغت متن را شکل می‌دهد.

۱-۳-۲- پیوند اسطوره و ادبیات

اسطوره‌ها برای پویایی و جاودانگی باید به بهترین کلمات بیان شوند و از آنجا که آثار ادبی، بخصوص شعر با سخته‌ترین واژگان آفریده می‌شوند، می‌توانند ظرف مناسبی برای بازتاب اسطوره‌ها باشند؛ به همین دلیل، اساطیر در شعر و ادبیات بازتاب و تجلی می‌یابند؛ از سویی ادبیات، خانه پنهان عناصر اساطیر است و اسطوره‌ها در گذر زمان در سطوح و لایه‌های آشکار و ناخودآگاه آثار ادبی به حیات خود ادامه می‌دهند؛ چنانچه تلمیحات به‌عنوان یکی از سطوح آشکار متون از لایه‌های پنهانی اساطیر محسوب می‌شوند. این خانه بازسازی و تعمیر شده و دگرگون می‌گردد؛ ولی به‌صورت کامل ویران و خراب نمی‌شود (شمیسا، ۱۴۰۰: ۱۱۳).

روایات اساطیری می‌توانند در شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ظرف تجربیات و محمل اندیشه‌ها و مسائل نوظهور بشری قرار گیرند و بر پربراری قالب و نوع ادبی بیفزایند؛ زیرا عناصر اساطیری به علت بهره‌مندی از فرم و زبان نمادین و استعاری و در برداشتن عصاره باورها و آرزوهای مقدس و ماورایی انسان درباره آفرینش، خدا و زندگی، ظرفیت‌های بی‌کرانه برای بروز و ظهور آفرینشگری و پیگیری خواسته‌ها و ایده‌ها در اختیار شعرا و نویسندگان قرار می‌دهند (قاسم‌زاده و بزرگ‌بیگدلی، ۱۳۹۷: ۱۱).

اساطیر ضمن بازتاب در شعر و ادبیات، از یک سو به حیات و پویایی خود ادامه می‌دهند و از سوی دیگر، مایه باروری ادبیات می‌گردند. شعر نیز چون اسطوره، روایت رویارویی اندیشه‌ای پرسنده و پویا در برابر طبیعت و ماوراءالطبیعه حاکم بر ذهن است؛ همان گونه که انسان‌های نخستین در پی کشف حقایق هستی بودند و در این رهگذر به اساطیر حیات بخشیدند، شاعر نیز به دنبال رازهای جهان پیرامون خویش و جان دادن به آن در قالب کلمات است تا به اسطوره‌های همیشگی بشر چون آزادی، عدالت و حقیقت لباس واقعیت بپوشاند (رشیدیان، ۱۳۷۰: ۱۷-۱۹)؛ همچنین شاعران با پیوند فرد با اسطوره‌های جمعی، از ماقبل تاریخ تا زمان خودشان، آنها را به پویایی می‌رسانند و با ابزار همدردی جمعی، درد نیاز به جاودانگی انسان را تسکین می‌دهند و از این طریق، هم عامل حیات اسطوره‌ها، تمدن و فرهنگ بشری می‌شوند و هم خود را در ضمن شعر جاودانه می‌سازند.

۱-۳-۳- بینامتنیت ژنتی و انواع آن

نزد «ژرار ژنت» بینامتنیت از گونه‌های روابط ترامتنی است که «بر پایه هم‌حضور عناصر دو یا چند متن استوار گردیده است؛ یعنی هرگاه عناصری از یک متن ادبی در متن دوم حضور بیابد و به یقین معلوم گردد که متن مستقیم یا غیرمستقیم از متن نخست تأثیر پذیرفته است، رابطه این دو متن بینامتنی است ... رابطه دو متن اغلب هم‌جنس، یعنی هنری است که یکی بر دیگری تأثیر قطعی گذاشته باشد؛ اما نوع تأثیر چنان است که اگر متن نخست نبود، متن دوم می‌توانست باشد» (نامور مطلق، ۱۳۹۵: ۳۱). بینامتنیت «ژنت» از نظر حضور پنهان یا آشکار عناصر بینامتنیت به سه گونه صریح، غیرصریح و ضمنی تقسیم می‌شود. در بینامتنیت صریح- که نقل قول و ارجاع را دربر می‌گیرد- حضور یک متن در متن دیگر واضح و آشکار است؛ در حالی که در دو گونه دیگر بینامتنیت ژنت، حضور عناصر بینامتنی به گونه آشکار قابل مشاهده نیست. بینامتنیت غیرصریح که گونه‌های سرقت ادبی را شامل می‌شود، با حضور پنهان یک متن در متن یا متن‌های دیگر به وجود می‌آید؛ به گونه‌ای که حضور عناصر بینامتنیت به صورت آشکار در آن قابل رؤیت نیست؛ اما در بینامتنیت ضمنی، مرجع متن به دلایل ادبی معلوم نیست. این گونه بینامتنیت، کنایات، اشارات، تلمیحات و ... را در بر می‌گیرد (صباغی، ۱۳۹۱: ۶۴-۶۷).

۲- بحث

۲-۱- دلایل بازتاب اسطوره در شعر پایداری افغانستان

اسطوره به عنوان نمادی روایت‌دار از استعاره گونه‌هایی است که در ادوار مختلف شعر فارسی با تفاوت در بسامد حضور داشته‌است؛ بدین سبب که اسطوره «به تاریخ یا زمانی خاص وابسته نیست ... و همواره در هر نوع و قالب ادبی و در هر دوره‌ای می‌تواند بازنمایی شود» (قاسم‌زاده و بزرگ‌بیگدلی، ۱۳۹۷: ۲۰). از آن روی که ادبیات پایداری، بنا به ضرورت تهییج احساسات ملی و میهنی گاهی دست به حماسه‌سازی می‌زند و در ارتباط با حماسه‌های ملی به بازآفرینی اسطوره‌ها در شعر پایداری می‌پردازد؛ شاعران پایداری افغانستان نیز در بازپروری مضامین مقاومت و پایداری از آن سود جستند. اگرچه گرایش و توجه شاعران پایداری افغانستان به اسطوره دلایل دیگری نیز دارد که در ادامه به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود:

روایت کردن هویت فرهنگی: از آنجا که اسطوره روایتگر هویت فرهنگی ملت‌هاست، توجه به اسطوره در آفرینش‌های ادبی از بسترهای تداوم فرهنگی تلقی می‌شود؛ زیرا عناصر اساطیری، پدیده‌هایی فرهنگی و سرچشمه ایجاد تاریخ فرهنگی ملت‌ها محسوب می‌شوند و غالباً ریشه‌های هویت فرهنگی اقوام را روایت می‌کنند. هنگامی که تداوم فرهنگ ملی با بهره‌گیری مداوم و مکالمه بین حال و گذشته شکل گیرد؛ بازتاب اسطوره‌ها می‌تواند بستری برای تداوم فرهنگی باشد (بزرگ‌بیگدلی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۳۹). شاعران پایداری افغانستان، در روایتگری شکوه و عظمت سرزمین‌شان، از روایات و شخصیت‌های اساطیری-حماسی یاری جستند، نابودی و از دست رفتن گذشته فرهنگی- هویتی میهن و مردم خود را مویه کرده‌اند؛ چنانچه سرور آذرخش در بیت‌هایی از غزل «مرثیه باغ» (آذرخش، ۱۳۷۸: ۲۵) با استفاده از شخصیت اساطیری-حماسی رستم و با تکیه بر جنبه هویتی- فرهنگی شخصیت اسطوره‌ای مزبور، نسب خود و هم‌میهنان خویش را به «نسب‌نامه سلاله رستم» پیوند داده و از نابودی این نسب‌نامه سخن گفته‌است:

به باد رفته نسب‌نامه سلاله رستم درین کرانه بجز نام مس‌تعار نداریم
(همان: ۲۶)

شاهنامه‌گرایی: شاهنامه به عنوان سند هویت ملی ایرانیان ایران سیاسی امروز و ایران فرهنگی و تاریخی بزرگ، در درازای تاریخ هزار و اند ساله پس از آفرینش، از سوی اکثر

شاعران و نویسندگان به‌عنوان مهم‌ترین منبع داستان‌های اساطیری- حماسی ایران بزرگ پذیرفته شده و شاعران هر گاه نگاهی به اسطوره‌ها و داستان‌های اساطیری- حماسی داشته‌اند، از روایت‌های شاهنامه سود جسته‌اند. جایگاه شاهنامه در تقویت روحیه حماسی در افغانستان، یکی از زمینه‌های حضور قهرمانان حماسی- اساطیری در اشعار پایداری این کشور است که جنگ‌های تحمیلی اجانب و گاه خیانت حکام داخلی موجب بازخوانی تاریخ اساطیری- حماسی و ارجاع مردم به قدرت تحریک‌کننده اساطیر ملی شده‌است؛ به همین دلیل این اثر سترگ با داشتن مزایای فراوان ادبی، تاریخی و ملی، مورد توجه شاعران پایداری افغانستان، در بازآفرینی اساطیر ملی قرار گرفته و شاعران با استفاده از روایت‌ها و شخصیت‌های اساطیری، اشعاری مملو از داستان‌ها و تلمیحات اساطیری- حماسی شاهنامه آفریده‌اند؛ چنانچه شجاع‌الدین خراسانی در بندی از شعر پایداری «تلخ‌تر از سکوت» (نادری، ۱۳۹۹: ۶۱۵)، نمادها و روایت‌های اساطیری- حماسی را از شاهنامه برگزیده‌است و با کاربرد چنین نمادها و روایت‌ها، فروپاشی ارزش‌های انسانی، اجتماعی، عشق و آزادی را در جامعه خود هشدار داده‌است. در این سروده با داستان اساطیری- حماسی عشق تهمینه به رستم مواجه می‌شویم که برگرفته از شاهنامه است؛ اما برخلاف روایت شاهنامه، تهمینه که نماد عشق به انسان برتر است به خواب غلامان که مقصود از آن وابستگی نظام دست‌نشانده شوروی در افغانستان است، می‌رود. در بند دیگر این سروده با روایت اسطوره‌ای سیاوش در شاهنامه روبه‌رو می‌شویم که سیاوش در آن، نماد شجاعت، جوانمردی، صلح‌خواهی، میهن‌دوستی، آشتی و پابندی به تعهد در برابر افراسیاب عهدشکن است که جز هوای جنگ و نفرت چیزی در سر ندارد و ناجوانمردانه و با توطئه، سیاوشان مظلوم را سر می‌برد و با حيله و نیرنگ خود را پاسدار خون سیاوش معرفی می‌کند (همان: ۶۱۵-۶۱۶). خراسانی با توجه با روایت‌های اساطیری- حماسی تهمینه و سیاوش، به گونه‌ی ضمنی و به صورت تلمیحی داستان‌های مزبور را از شاهنامه برگزیده و با استفاده از بینامتنیت ضمنی- تلمیحی به بازآفرینی و بازنویسی روایات مزبور پرداخته‌است:

«... تهمینه‌ها به خواب غلامان می‌آیند ... روشن‌فکران خجولی را می‌بینم / که پاسداری سیاوشان را / در آستان افراسیاب می‌جویند / یاران نیمه‌راهی را / که با خورجین وجدان‌های عفن آلود سوار مرکب نیرنگ می‌تازند / و بازرگانان بی‌آزرمی را که از حراج خون برگشته‌اند ...» (همان: ۶۱۶).

اوضاع اجتماعی و سیاسی: اختناق و استبداد سیاسی - اجتماعی از برجسته‌ترین عوامل توجه شاعران معاصر به احیای اسطوره‌ها، بخصوص اساطیر ملی است؛ به همین دلیل شاعران پایداری افغانستان با استفاده از جلوه‌های نمادین اسطوره‌ها به بیان اوضاع کشور پرداخته و از ظلم و استبداد زمامداران و زندگی محسوس و ملموس مردم سخن گفته‌اند؛ زیرا «اسطوره‌ها تاروئی که با زندگی محسوس و عملی جامعه خود مرتبط باشند، در میان توده مردم حیات دارند و روزی که با این شرایط تطبیق نکنند، از زندگی توده مردم خارج می‌شوند» (بهار، ۱۳۷۶: ۳۶۴). شعر «از سنگ و آفتاب» (پهلوان، ۱۳۷۱: ۴۲)، از سروده‌های اسطوره‌بنیاد لطیف پدرام در دوره اشغال شوروی است که شاعر، داستان اساطیری «آزمون گذر سیاوش از آتش» را در بازتاب اوضاع اجتماعی به کار گرفته و به یاری این روایت اساطیری، به ستایش رزمندگان استان «پنجشیر» پرداخته و پیکارگران پنجشیر را به سیاوشانی مانند کرده - است که آگاهانه از آتش جنگ عبور می‌کنند و برای آزادی از چنگال نیروی متجاوز تا پای جان آماده فداکاری‌اند:

«پنجشیر، فرزند من / ستارگان از تو طالع می‌شوند / هم آنگاه / که از کوچه‌های مشرق برمی‌گذری / در شامسار تلخ / برادرانت به تو حسد می‌خورند / به ماهی که در تو شکفت / با برادرش خرشید / به خردگی‌ات خوابی دیده‌ام / سرتاسر آسمان / رنگین‌کمانی برمی‌گذری / با کمربندی از سنگ و آفتاب / زخم‌های شکفته‌ات بر تن / کتاب مقدست بر دست / از میان آتش عظیم برخوای گذشت / از واقعات عظیم چنانکه سیاوش / چنانکه ابراهیم» (همان: ۴۲ - ۴۳).

۲-۲- تحلیل فراخوانی شخصیت‌های اسطوره‌ای در شعر واصف باختری

واصف باختری از پیشاهنگان شعر معاصر افغانستان، شاعری است که اساطیر را به‌منظور پی‌افکندن درونمایه‌های مقاومت و پایداری به کار می‌گیرد و با زبانی سخته و نمادین به آفرینش اشعاری با محتوای پایداری می‌پردازد. شعر واصف باختری، شعر مبارزه و مقاومت است که امروز و فردای مردم افغانستان را با هم گره زده و با زبانی نمادین و ابهام‌آمیز، درد هم‌میهنان خود را فریاد زده‌است. این ابهام، الفبای زبان شعر باختری را شکل داده و شاعر را عابر خیابان ابهام و نماد ساخته‌است (فروغ، ۱۳۹۰: ۷۲). شعر مقاومت باختری، شعری تصویری و نمادین همراه با تخیل اسطوره‌ای در بیان مضامین مرتبط با پایداری است و شاعر در تصویرپردازی، ترکیب‌سازی و بیان نمادین از شاعرانی چون نیما یوشیج و اخوان ثالث متأثر است (رستگار، ۱۳۹۷: ۲۵۵). او بسیاری از شخصیت‌های اسطوره‌ای و حماسی را به

مناسبت در زمینه‌های فکری و موضوعی شعر بازآفرینی کرده و دستورالعمل‌های نیما را در عرصه شعر به صورت درست به کار بسته‌است (ثروتی، ۱۳۸۶: ۱۵۹). باختری از دهه چهل خورشیدی به این سو، در عرصه فرهنگ و ادبیات فارسی معاصر افغانستان، حضوری پر بار و ثمربخش دارد و در این مدت، آثار ارزشمندی آفریده و واقعیت‌های اجتماعی-سیاسی را با مایه‌های مقاومت، محتوای اصلی شعرهای خود قرار داده و «در عرصه ادبیات معاصر دری از چهره‌های شاخص و شناخته» (قویم، ۱۳۸۷: ۹۱) شمرده می‌شود. از باختری تا کنون، دفترهای شعری «و آفتاب نمی‌میرد»، «از معیاد تا هرگز»، «اسطوره بزرگ شهادت»، «از این آیین بشکسته تاریخ»، «دیبچه‌ای در فرجام»، «دروازه‌های بسته تقویم»، «در استوای فصل شکستن»، «تا شهر پنج‌ضلعی آزادی»، «مویه‌های اسفندیار گمشده»، «بیان‌نامه وارثان زمین» (همان: ۹۱) و «سفالینه‌ای چند بر پیشخوان بلورین فردا» به نشر رسیده‌است.

۲-۳- شخصیت‌های اساطیر ملی

اساطیر ملی، مناسب‌ترین ظرف ادبی برای بازگشت به گذشته محسوب می‌شوند (قاسم‌زاده و بزرگ‌بیگدلی، ۱۳۹۷: ۱۳) و از شخصیت‌هایی با ویژگی‌های فراسویی شکل می‌گیرند که بخشی از ملیت، تمدن و فرهنگ آن ملت را شکل می‌دهند و با گذشت زمان به نمادهای ملی تبدیل می‌شوند. این شخصیت‌ها با ملیت و سیاست پیوندی دو سویه دارند؛ به همین دلیل، شاعران شعر پایداری افغانستان این استعاره‌گونه را برای نمادهای سیاسی و اجتماعی خود ابزاری مناسب تشخیص داده و به بازتاب آن پرداخته‌اند. شخصیت‌های اساطیری موجودات مافوق طبیعی‌اند و به سبب کارهایی که در زمانی با اعتبار ازلی انجام داده‌اند، معروف و شناخته شده‌اند (الیاده، ۱۳۹۲: ۱۵). این عناصر فراطبیعی به‌عنوان نمادهای اهورایی یا اهریمنی، شخصیت‌های ایزدی یا نیمه‌ایزدی و گاه اهریمنی هستند (اسماعیل‌پور، ۱۳۹۶: ۴) که می‌توانند بازتابی از فرهنگ و بینش و به تعبیری جهان‌بینی ملی باشند. این شخصیت‌ها در عصر حماسی از نقش ایزدی به شکل پهلوان یا تشخص انسانی درآمده و شخصیت اسطوره‌ای-حماسی یافته‌اند؛ بنابراین، بسیاری از مطالب حماسه‌ها و روایات حماسی، سابقه‌ای میتولوژیک دارند و در اصل اسطوره بوده‌اند و در اعصار بعد از عالم اسطوره به شکل حماسه درآمده‌اند (بهار، ۱۳۷۱: ۱۳۰-۱۳۱).

شخصیت‌های اساطیر ملی، نظیر رستم، اسفندیار، سهراب، تهمینه، سیاوش، کاوه، کیکاووس، شغاد و ضحاک و ... در شعر پایداری واصف باختری بازتاب و بسامد فراوان دارند. وی با استفاده از این اسطوره‌های ملی، زیباترین تصویرهای ادبی و مضامین اجتماعی و انسانی را در پیوند با مقاومت و پایداری بازتاب داده و به یاری این اسطوره‌ها اشعاری تصویری، نمادین و چندآوایی آفریده‌است. اسطوره‌های ملی و به تعبیر دقیق‌تر، فراخوانی شخصیت‌های ملی برای احیای روحیه جنگاوری و حماسی ملت افغانستان صورت گرفته که همواره زیر سایه جنگ و هجوم اجانب، به دنبال بازگشت اعتماد به نفس ملی و هویت قومی و تاریخی بوده‌است.

رستم، سیاوش، اسفندیار و کاوه شخصیت‌های اساطیر ملی ایرانی هستند که هریک با کارکردهای سیاسی-پایداری، یکپارچه و با هم در شعر «درفش داد و آیین» (باختری، ۱۳۸۸: ۷۳) از سروده‌های معروف واصف باختری، تجلی یافته‌اند. باختری با استفاده از سیمای این اسطوره‌های ملی، روایت اساطیری کین‌خواهی رستم از افراسیاب و قیام کاوه آهنگر در برابر مظالم ضحاک تازی را بازسازی کرده و با این روش از استبداد حکام ستم‌پیشه سرزمینش انتقاد کرده‌است.

سیاوش در شعر «درفش داد و آیین»، نماد جوانان برومندی است که در راستای مبارزه در برابر استبداد سیاسی حاکم از سر و جان گذشته‌اند و هنوز کسی به سراغ انتقام خونشان نرفته؛ چراکه گویا از یادها فراموش شده‌اند. کاوه نیز، نماد استبدادستیزی است که تا پای جان در برابر مظالم و مفسد نظام حاکم، مبارزه و مقاومت کرده و در این راستا، از هیچ سعی و تلاشی دریغ نورزیده‌اند. واصف باختری در این ابیات، از نبود رستم و اسفندیاری که بتوانند انتقام سیاوشان سرزمین شاعر را از زمامداران ستمگر هم‌عصر شاعر بگیرند، خبر داده و اظهار امیدواری کرده‌است که کاوه‌ای به میدان مبارزه آید تا از یک سو، درفش داد و آیین برپا کند و از سوی دیگر، انتقام خون سیاوشان را از زمامداران ستم‌بار سرزمینش بگیرد:

نیست گر رستم که خواهد کيفر خون سیاوش آه از ایـن میدان! چرا اسفندیاری برنخیزد
نی غلط گفتم کهن شـد قصه اسفندیـاران دیگر از بنگاهشان جز سنگ‌واری برنخیزد
کاوه‌ای باید کـه افرزاد درفش داد و آیین نیست غم گر خسرو والاتباری برنخیزد
(همان: ۷۳)

گرچه شعر «درفش داد و آیین» از منظر سرمتنیت در قالب غزل تک‌محتوایی و از منظر ژانری در ادبیات غنایی با درونمایه سیاسی-پایداری به تحریک احساسات مخاطبان روی

آورده‌است؛ ولی به سبب پیوستگی شعر «درفش داد و آیین» با حوادث تاریخی افغانستان و کشته شدن جوانان مبارز بی‌پناه در برابر استبداد نظام حاکم، شعری کاملاً نمادین و اسطوره‌ای با درونمایه پایداری است. ارتباط روایات کین‌خواهی سیاوش و قیام کاوه آهنگر در شعر، از گونه تلمیحی و در رده بینامتنیت ضمنی است؛ زیرا شاعر با اشاره به روایات مذکور، به دلیل متافیزیک حضور مفهومی و کارکردی سیاوش، رستم، اسفندیار و کاوه، از آشکار کردن پیش‌متن‌های این روایات اساطیری خودداری کرده‌است.

از ویژگی‌های اسطوره‌ای شعر باختری، بازتاب شخصیت رستم با همان خویشکاری حماسی در اشعار اوست؛ کسی که پاسدار مرزهای ایران بزرگ در برابر متجاوزان و «تجسم اندیشه و آرزوی پیشینیان ماست» (رستگارفسائی، ۱۳۸۳: ۲۹۲). رستم در شعر واصف باختری، مظهر شجاعت و کمال بوده و از جایگاهی ارزشمند برخوردار است. فراخوانی قهرمان آرمانی و اسطوره‌ای ملی و همگرایی شخصیت‌های مرتبط با رستم در اشعار باختری گواه اهمیت بازپروری اسطوره و احیای آن برای بیان دغدغه شاعر در باب سرنوشت ملی و انتقاد از اوضاع نابسامان روزگار معاصر است. شاعر تحقق همه آرمان‌های میهن و مردمش را در سیمای قهرمانی چون رستم جست‌وجو می‌کند و آرزوی آمدن چنین شخصیتی را همواره در خاطر می‌پروراند؛ چنانکه باختری در ابیات زیر، ضمن اشاره به سیمای اساطیری رستم، شکست و نابودی دشمن و بهبود وضعیت اجتماعی - سیاسی کشورش (افغانستان) را به دست پهلوانی چون رستم محقق می‌داند و آرزو می‌کند تا روزی مبارزی همچون رستم ظهور کند و کشورش را از این «نکبای نکبت» نجات دهند:

در پس پرده سیمایی آن گرد و غبار / یل رستم نفس شیرشکاری بینم
(باختری، ۱۳۸۸: ۷۷)

ابیات بالا که از غزل «عبور از برزخ» نقل شده، شعری غنایی با درونمایه اجتماعی - پایداری است. اشعار باختری به سبب همین رویکرد اجتماعی در ردیف رئالسیم اجتماعی سروده شده‌است. این شعر متشکل از نه بند است که جز بند نهم، سایر بندهای آن از نظر شکلی از ویژگی‌های غزل برخوردار است و تنها بند نهم آن به «بحر طویل» شباهت دارد. بند اول تا پنجم و بند هفتم آن سه بیت، بند ششم آن متشکل از پنج بیت و بند هشتم آن دارای چهار بیت است. از منظر نقد پیرامنی نیز، تناسب و سنخیتی آشکار بین تاریخ و زمینه اجتماعی آفرینش شعر با محتوا و مضمون اسطوره‌بنیان ابیات برقرار است. شعر «عبور از

برزخ» که در سال ۱۳۴۷ خورشیدی سروده شده است، از اشعار چندسویه و اصف باختری است و شاعر در آن به موضوعات مختلف، از جمله به بیراهه رفتن و گمراه شدن زمامداران و فرمانروایان افغانستان، نبود انسان‌های آگاه و اندیشمند برای هدایت مردم و میهن و امید به آینده‌ای بهتر، سخن رانده است. سیمای تلمیحی رستم در ابیات فوق در پیوندی ضمنی با خویشکاری اسطوره‌ای رستم قرار دارد. شاعر با اشاره به خان اول از هفت خان رستم، یعنی نبرد رخس رستم با شیر، به دلایل ادبی و فرهنگی از آشکار ساختن منبع این داستان پرهیز کرده است.

همچنین اصف باختری در شعر «آسمایی»، ضمن توصیف کوه باشکوه آسمایی و جاذبه‌های طبیعی آن، این کوه را به رستم مانند کرده و از روزهای پررونق و سامانمند کشور سخن گفته است. وی با این وصف عواطف نوستالژیک خود، از روزهای خوب گذشته سخن گفته و ضمن یادآوری گذشته آسمایی که به تعبیر شاعر، نماد عظمت و اقتدار افغانستان است، نابسامانی‌های ناشی از یورش ارتش سرخ شوروی را که روزگاری چون اژدهایی گرداگرد «آسمایی» و افغانستان چنبره زده بود، یادآور شده و شکست و نابودی این ارتش تا دندان مسلح را به بازوی توانای مردم افغانستان، پیش‌بینی کرده است:

«آسمایی کوه / گرد جوشن پوش رستم توش / در پگاه فرودین‌های اهورایی / خرقه‌ای از پرنیان
نور پوشیده / هر زمستان / آبشار گیسوان نقره‌گون بر دوش / دیرگاهی شد / زیر سقف گنبد اندوه /
در هجوم بادهای وحشی چرکین / ایستاده خشمگین اما / خسته و خاموش / آنک آنک در
فرودش اژدهایی خفته بر گاهی / - لاژوردینه - / از دهانش شعله‌ور فواره‌های آتش کینه / راه بر
هر رهگذر بسته / من نمی‌دانم / اژدهایی هم اگر در راه او چنبر نمی‌بست / داشت آیا باز نیرویی؟ /
زانوان عابر خسته ...» (همان: ۲۳۲-۲۳۴).

شعر مزبور، شعری نیمایی و متشکل از سه بند است و از نگاه نوع ادبی، غنایی با درونمایه اجتماعی- پایداری است که در آن به گونه ضمنی به تهاجم ارتش سرخ شوروی پرداخته و شکست نیروهای متجاوز را پیش‌بینی کرده است. در شعر «آسمایی»، شخصیت رستم و موجود اسطوره‌ای اژدها بازخوانی شده است. در این شعر، کوه آسمایی به رستم تشبیه شده و اژدها نماد نیروی متجاوز است. رابطه سیمای رستم در شعر «آسمایی» با روایت‌های پیشین آن، از گونه تشبیهی بینامتنیت ضمنی است؛ زیرا شاعر با تشبیه آسمایی به رستم، ارتباط عنصر هم‌حضور در این سروده را با متون پیشین، نظر به پشتوانه فرهنگی و دلایل ادبی، آشکار نکرده است.

از شخصیت‌های مرتبط با شخصیت رستم، شغاد است. شغاد در شعر واصف باختری نماد خیانت و اشخاصی است که با همدستی زمامداران مستبد و نیروی متجاوز به میهن و هم‌میهنان خود خیانت کرده‌اند. واصف باختری در غزل «یکی ز شیشه‌فروشان» ضمن شکایت از غدر و خیانتی که در حق رزمندگان به وسیلهٔ دوستانشان صورت گرفته و آنها را از مبارزه باز داشته‌است، این خیانت و جفاکاری را همچون خیانت شغاد در برابر رستم خوانده و روایت کشته‌شدن رستم به دست شغاد نابردار را بازخوانی کرده‌است:

بگو که کید شغادان به چاهسارش کشت مگو که وای بین رستم از نبرد گذشت
(همان: ۸۴)

روایت رستم و شغاد در شعری بازتاب یافته‌است که از نظر قالب، غزل و از لحاظ گونه‌شناسی، غنایی با درونمایهٔ اجتماعی - پایداری و نوعی شکوائیهٔ انتقادی است؛ زیرا شاعر در آن از خیانتی که در حق رزمندگان صورت گرفته، شکایت کرده‌است. رابطهٔ بینامتنی اسطوره در بیت مزبور با متون پیشین، از گونهٔ تلمیحی بینامتنیت ضمنی است؛ زیرا شاعر ضمن اشاره به داستان افتادن رستم به چاه شغاد و جان سپردنش، مرجع این داستان در متن حاضر را به سبب شدت وضوح و حضور در ناخودآگاه قومی آشکار نکرده‌است. پیوند اجتماعی و تاریخی شعر با فرامتن و استفاده از عنوان «شیشه‌فروشان» که مظهري از حساسیت و ظرافت و در عین حال، شفافیت و دوری از تکدر و تیرگی است، مناسبات پیرامنی شعر برای بازنمایی خیانت دوستان است.

از شخصیت‌های اسطوره‌ای - حماسی دیگر در اشعار باختری که بدان اشاره شده، کیکاووس است. واصف باختری در بیتی از غزل «ای کاش، ای عشق»، ضمن اشاره به سیمای اساطیری رستم، رخس و کیکاووس، علت دست‌نیافتن به رهبری خبره، آگاه و دلسوز را که توانایی رساندن کشتی شکستهٔ کشور شاعر به ساحل نجات را داشته باشد، به صورت کنایی به ارتکاب اعمال نادرست پیوند داده و این‌سان داد سخن می‌دهد:

تیغی چو کاووس بستیم، رخشی چو رستم نراندیم حق بود ای پیرا! اگر تو، ما را ز درگاه راندی
(همان: ۹۴)

در غزل «ای کاش، ای عشق» که با درونمایهٔ اجتماعی - سیاسی سروده شده‌است، شاعر از آتش، خون، گیاه تشنه و ... سخن رانده و وضعیت بحرانی سرزمینش را به تصویر کشیده‌است. وی در این شعر به پرواز جادویی کیکاووس و رخس سواری‌های رستم اشاره کرده و از تباهی و بر باد رفتن افغانستان سخن گفته‌است و وضعیت پیش آمده را نتیجهٔ اعمال

نادرست شهروندان افغانستان خوانده است. پیوند بینامتنی اسطوره در سروده فوق از گونه تلمیحی، کنایی و تشبیهی بینامتنیت ضمنی است؛ زیرا شاعر با اشاره به روایت‌های پرواز جادویی کیکاووس و رابطه رستم با رخس، از یک سو «تیغ بستن» و «رخس نراندن» را به صورت کنایی به معنی انجام دادن اعمال نادرست و از سوی دیگر، اعمال نادرست خود و هم تبارانش را به «تیغ بستن کاووس» و اعمال پسندیده و درست را به «رخس نراندن رستم» مانند کرده و با این وصف، اوضاع نابسامان سرزمینش را نتیجه کار و کردار نادرست خود و هم وطنانش دانسته است.

واصف باختری در شعر «سهراب زنده است» با استفاده نمادین از نقش تهمینه در زایش و استمرار زندگی قهرمانی ایرانیان ایران بزرگ، وضع اجتماعی کشورش را بازتاب داده و از استبداد، کشتار و نابسامانی‌های ناشی از جنگ‌های داخلی افغانستان سخن می‌گوید. شاعر ضمن بازآفرینی ماجرای ازدواج رستم و تهمینه بر پایه روایات اساطیری شاهنامه، از زنده بودن سهراب و نابودی افراسیاب‌های معاصر کشورش، به نیروی مردان شجاعی چون رستم خبر می‌دهد. تهمینه در این شعر، نماد زنان قهرمان و شجاعی است که با همه زیبایی‌های زنانگی و از دست دادن فرزندان چون سهراب و همسرانی چون رستم، هنوز امیدی به آینده درخشان سرزمین خود دارند و منتظرند تا روزی شیوه رخس مردان قهرمان کشورشان بر تن حکام ستمگر لرزه براندازد و کاخ این ستم‌بارگان را از بیخ و بن برکند:

«تهمینه! بالابلند بانو! آویز بند بازوی سهراب / تهمینه! ای «تمامت ذات زنانگی»! / ای مرم
جهنده پستان / آوردگاه پنجه رستم / - آن تک سوار توسن تاریخ - / تهمینه! بالابلند بانو! / ای
بر بلور پیکر پاکت / پیرایه‌ای ز جوشن تاریخ / ای قامت قصیده عشقت / والاتر / از تاج شهریار
سمنگان / تهمینه! بالابلند بانو! / می دانی؟ / سهراب زنده است / بنگر، به سوی مشرق بنگر / فرزند
نامدار تو آنک / با گیسوان سرخ پریشیده / بر کرده سر ز روزن تاریخ / تهمینه! بالابلند بانو! /
می دانی؟ / کآیا صدای شیوه رخس از کدام سو / برخاست؟ / کافر آسیاب را / این سان فتاده لرزه
بر اندام» (همان: ۱۶۲-۱۶۳).

واصف باختری در شعر «سهراب زنده است»، داستان رستم، تهمینه و سهراب را بدون اشاره به پیش‌متن آن بازآفرینی کرده است. اساساً بر اساس نظریه بینامتنی ژنت، رابطه عناصر هم‌حضور در آن از گونه اشاری بینامتنیت ضمنی است؛ همچنین به علت اینکه شاعر در این سروده، پاره‌ای از یک تعبیر نادر نادرپور - «تمامت ذات زنانگی» - را در صریح‌ترین و لفظی‌ترین شکل با گیومه و ارجاع نقل کرده است، بینامتنیت فقط در همین بخش، از گونه

نقل قول و بینامتنیت صریح است. شعر «سهراب زنده‌است» از نگاه قالب، سپید و از نظر نوع ادبی، غنایی با محتوای سیاسی-اجتماعی و متضمن نوید پیروزی مبارزان در برابر استبداد داخلی است که در آن با بازآفرینی نقش رستم، تهمینه و سهراب تلاش شده‌است که اوضاع نابسامان اجتماعی افغانستان در سال ۱۳۵۴ و سال‌های قبل از آن بازگو شود و از کشته‌شدن جوانان به دست عمال زمامداران ستمگر انتقاد گردد.

در شعری دیگر با عنوان «نوشدارو» نیز، باختری به طور ضمنی و اشاره‌ای به داستان کشته‌شدن سهراب و علاج آن با «نوشدارو» پرداخته و از نوشداروی انتقام صحبت کرده‌است. این شعر با درونمایه اجتماعی-پایداری، شهادت جوانان مبارز سرزمین شاعر را با کشته‌شدن سهراب مقایسه کرده و از نوشداروی انتقام سخن گفته‌است:

«نیای من/ به پذیره بزرگنا و هزاره‌ای دیگر/ که حتا/ آوای بوسه باد بر لبان بادبان‌هاش را می‌توان شفت/ از خواب مومیایی سده‌های آماسیده بیمار/ بر خواهد خاست/ و آسمانه این تاریخ شیشه‌ای/ تبعید شده از جغرافیا را/ خواهد شکافت/ ... نیای من/ زخم باستانی خویش را/ با نوشداروی انتقام خواهد شست» (همان: ۳۱۵-۳۱۶).

شعر «نوشدارو»، با ساختار منسجم و تمامیت یافته خود، از بهترین نمونه‌های به کارگیری عناصر اسطوره‌ای در شعر واصف باختری است. این شعر از نگاه شکل، سپید و از نظر نوع ادبی، غنایی با درونمایه اجتماعی-پایداری است. بینامتنیت ضمنی شعر با اشاره به «نوشدارو» و «نیای من» به روایت اسطوره‌ای مرگ سهراب و خیانت سردمداران مستبد روزگار با بی‌اعتنایی به رنج جوانان این مرز و بوم، خواننده را با شبکه اسطوره‌ای و زیرساخت انتقادی شعر آشنا می‌سازد. واژه «نوشدارو» در عنوان این شعر، داستان اسطوره‌ای «مرگ سهراب» را تداعی می‌کند و تکرار «نیای من» با روایت‌هایش در هر بند این شعر، خواننده را به سرزمین اساطیر می‌برد. شاعر در واقع با حلول در تندیس «نیای» خویش در بازگشتی جاودانه، به نمونه ازلی «مرگ سهراب» اشاره می‌کند. عنوان شعر «نوشدارو» پیوند پیرامنتی شعر را با حوادث اسطوره‌ای و وقایع تاریخی کشور افغانستان چون کشته‌شدن جوانان و جوان‌مرگی‌های ناشی از جنگ‌های داخلی افغانستان برملا می‌سازد.

از دیگر روایات اسطوره‌ای مورد علاقه باختری، روایت زندگی سیاوش در شاهنامه و بازنویسی آن در اشعارش است. واصف باختری در شعر «بشارت»، ضمن بازآفرینی روایت اساطیری سیاوش، به مخاطبان خود ظهور و زایش نجات‌بخشی همچون سیاوش را نوید می‌دهد و با نگرش اساطیری، زایش سیاوش را به میلاد شقایق تعبیر می‌کند؛ زیرا «سیاوش

در اصل اساطیری خویش از ایزدان گیاهی دانسته شده است و خدای نباتی یا نمادی از او بوده است که بسان همانندان دیگرش کشته و دوباره زنده می شود» (آیدنلو، ۱۳۸۸: ۹-۴۶). در این سروده، واصف باختری ضمن اشاره به ویژگی های پاک، بی گناهی، آزادگی و زیبایی که در روایت اساطیری شاهنامه به سیاوش نسبت داده شده، به آزمون از آتش گذشتن این شخصیت اساطیری می پردازد و با نگاهی دیگرگون به این روایت، به نحوی افراسیاب را در برابرش سرافکننده و شکست خورده توصیف می کند:

«ز شهرستان مشرق نعره شیور می آید / که سالار سپاه سرزمین های عبیر و نور می آید /
بشارت باد! / بشارت چشم در راهان میلاد شقایق را / سیاوش، شهسوار شهر آتش از دیاری دور
می آید / سمندهش از ستام لاژوردین صد بدخشان است / کمندش دست باف پهلوان زاولستان
است / شراب سرخ بهروزی به چرخشش / نگین لعل پیروزی در انگشتش / ایا افراسیاب خیره سر!
پدرود گو با افسر و اورنگ / کله خودت - اگر پولاد - چون موم است در مشتش» (باختری،
۱۳۸۸: ۱۵۹).

شعر «بشارت» از نظر شکل، نیمایی و از نگاه نوع ادبی، غنایی با درونمایه ستیز اجتماعی سروده شده است و همان گونه که پرتو نادری در کتاب «شعر پایداری و چگونگی آن در افغانستان» آن را بررسی و نقد کرده است و سروده مزبور را از جمله شعرهای پایداری باختری و پیوندی از اسطوره و تاریخ دانسته است (نادری، ۱۳۹۹: ۴۱۱) که با بینامتنی ضمنی و تلاش فرامتنی سعی برای بازتاب پدیده اسطوره ای در قلمرو فرهنگی زبان فارسی، به ویژه در افغانستان دارد. واصف باختری در شعر «بشارت» که به روایت اساطیری سیاوش پرداخته است، همزمان در دو جهت مقابله دارد؛ هم در برابر استبداد خودی و هم در برابر نیروی متجاوز بیگانه و بازتاب دهنده ستیز اجتماعی است. شاعر، ضمن بازآفرینی روایت اساطیری سیاوش، به دلایل توأمان زیبایی شناختی و سیاسی از آشکار کردن ارتباط متن حاضر با متن های غایب خودداری کرده و به بازسازی روایت اساطیری سیاوش دست یازیده است.

واصف باختری در بند نخست شعر «غزلواره» نیز، ضمن مخاطب قرار دادن معشوق خود، او را به شهرناز اساطیری مانند کرده و در بند دوم به داستان این بانوی اساطیری، پرداخته و در مورد تاراج کاروانش به وسیله افراد وابسته به ضحاک سخن گفته است:

«تو آن شب - / چنان شهرناز اساطیر - / از آن دورها - / از آن دورها بیشه تاک بن های آبستن
سبز / فرامی رسیدی... تو ای شهرناز اساطیر! / در آن شب که بر بام هر واژه سرخ / سپهدار معراج /

درفشی برافراشت / نمی‌رفت اگر کاروانت به تاراج / از آن ناکجا تا کجا می‌رسیدی؟» (باختری،

۱۳۸۸: ۱۶۷)

«غزل‌واره» از نگاه شکل، نیمایی و از نظر نوع ادبی، غنایی با درونمایه عاشقانه اجتماعی - پایداری است. این شعر در سال ۱۳۵۵ خورشیدی سروده شده و شاعر ضمن بیان عواطف عاشقانه خود، به گونه تلویحی از عدم مصونیت جان و مال مردم افغانستان پرده برداشته است. حضور سیمای اسطوره‌ای شهرناز در بخش نخست سروده فوق از گونه تشبیهی و در بخش دوم از گونه تلمیحی بینامتنیت ضمنی است؛ زیرا شاعر ضمن تشبیه معشوق خویش به شهرناز، در بخش دیگر سروده مزبور، روایت به تاراج رفتن کاروان او را بازآفرینی کرده است.

پس از رستم، هیچ شخصیت اسطوره‌ای به اندازه ضحاک در اشعار واصف تکرار نشده است؛ زیرا تشبیه ضمنی و آشکار ظالم به ضحاک و صفات اهریمنی او، خود به خود ماهیت ستم‌پیشگان را برای مخاطب آشکار می‌سازد؛ چون که جهان هیچ‌گاه از ستمگرانی چون ضحاک خالی نبوده و دادخواهی راهی بی‌پایان است. واصف باختری در جاهای مختلف در دیوان شعر خود، به این سوبه تقابلی اشاره کرده است؛ چنانکه در شعر «از سنگ و از آب»، از «راویان نسل گنداور» می‌خواهد تا با یادآوری خاطره پایان یافتن زمامداری ضحاک ستمگر به بازوی توانای کاوه آهنگر، به زوال استبداد پردازند و مردم را در برابر استبداد سیاسی حاکم بر سرزمینشان بسیج و به مبارزه دعوت کنند:

«ای راویان نسل گنداور! باری / از مارهای شانه ضحاک یاد آرید / این پیرنقلان رشک آیین / که حتا معنی یک سطر شعر آب‌ها و ارغوان‌ها را نمی‌دانند / این مارهای شانه تاریخ / چون مارهای شانه ضحاک از مغز شما سیرند و پروار ...» (همان: ۲۵۰).

رابطه روایت اسطوره‌ای «مارهای شانه ضحاک» در سروده فوق با منبع آن، از گونه تلمیحی بینامتنیت ضمنی است؛ زیرا شاعر ضمن اشاره به روایت اساطیری مارهای شانه ضحاک ستمگر، بدون آشکار کردن حضور متن غایب در این شعر، به بازسازی ستمگری‌های ضحاک تازی پرداخته است. در شعر «از سنگ و از آب»، شاعر از اختناق حاکم بر سرزمینش یاد کرده و از سوی دیگر، با اشاره به داستان ضحاک ستمگر از فرجام نظام‌های مستبد سخن گفته و مردم را به مبارزه در برابر استبداد فراخوانده است.

از برجسته‌ترین رخدادهای اساطیر ملی، قیام کاوه در برابر ضحاک ستمگر است. واصف باختری در شعر «نفرین» با لحنی طعنه‌آمیز، از مردمی که خاطره قیام پیروزمندانه کاوه در

مقابل ضحاک را فراموش کرده و در برابر استبداد سیاسی حاکم سر تسلیم فرود آورده‌اند، انتقاد و از افتادن زمام امور کشور به دست ضحاکان ستمگر مویه کرده‌است:

«آهنگران شهر شقاوت! / آیا درون کوره روح شما هنوز / یادی ز کاوه است؟ / جز پرچمش خمیده تسلیم / بار دگر به شانه این نسل یاوه است؟» (همان: ۱۵۶).

شعر «نفرین» از نظر شکل، نیمایی و از نگاه گونه‌شناسی، تغزلی با درونمایه پایداری است. بر پایه نظریه ژنت، پیوستگی روایت اسطوره‌ای قیام کاوه آهنگر در شعر «نفرین» با پیش‌متن آن، از گونه تلمیحی بینامتنیت ضمنی است؛ زیرا شاعر ضمن اشاره به داستان قیام کاوه، بدون قصد پنهان کاری و به دلایل ادبی، مرجع این روایت اساطیری را آشکار نکرده‌است. شعر «نفرین» بیان‌کننده ستیز اجتماعی، دعوت به مبارزه در برابر ستمگران و نکوهش‌کننده تسلیم‌شدگان در برابر استبداد است. این شعر که خاطره قیام پیروزمندان کاوه آهنگر در برابر بیوراسب جادو را احیا کرده، به گونه ضمنی و با لحنی طعن‌آمیز از مقاومتگران می‌خواهد تا با یادآوری این قیام اساطیری، بدون هراس مبارزات خود را ادامه دهند.

۳- نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش با موضوع بازخوانی نقش و کارکرد فراخوانی شخصیت‌های اسطوره‌ای در شعر پایداری افغانستان، با تکیه بر اشعار و اوصاف باختری و با رویکرد بینامتنی ژنت شامل موارد زیر است:

- توجه به اساطیر با رویکرد سیاسی - پایداری در شعر معاصر افغانستان با محمداشاه و اصف‌باختری به اوج می‌رسد و او در میان شاعران جریان شعر پایداری افغانستان از کسانی است که به سبب برخورداری از زبان روایی و نمادین، اسطوره‌های ملی در سروده‌هایش بازتابی گسترده دارند و اسطوره‌پردازی مهم‌ترین ویژگی شعرش را شکل می‌دهد.

- گرایش و اصف‌باختری به طرح اساطیر برای تقویت مواضع حماسی و پایداری و تحریک احساسات جمعی است. او با این رویکرد، مخاطبان خود را به مبارزه در برابر استبداد و اختناق سیاسی حاکم و نیروی متجاوز فرامی‌خواند و در بازتاب درونمایه‌های مربوط به مقاومت و پایداری از اساطیر ملی یاری می‌طلبد.

- باختری به یاری اساطیر ملی، مضامین و موضوعات فراوانی را با توجه به درونمایه مقاومت و پایداری بازتاب داده که شامل موارد زیر است: تهاجم ارتش سرخ و پیش‌بینی

شکست ننگین آن، خیانت به رزمندگان، وضعیت نابسامان کشور و ارتباط آن با اعمال نادرست شاعر و مردمش، ویرانی و از میان رفتن همه ارزش‌های مادی و معنوی، کشته شدن بی‌بازخواست جوانان برومند، استبداد سیاسی و اختناق حاکم، فرجام ستم و زمامداران ستمگر، دعوت مردم به مبارزه علیه استبداد حاکم، امید به بهبود وضعیت و پایان یافتن زمامداری ستمگران، نفاق و تفرقه ناشی از غرور و خودخواهی، توصیف شهادت و شهدا، نکوهش رزمندگان به علت شرکت کردن در جنگ‌های داخلی و فساد سیاسی-اجتماعی.

- توجه واصف‌باختری به بازپروری روایت و شخصیت‌های اساطیر ملی، بخصوص تمرکز بر شخصیت‌های رستم، سیاوش، ضحاک و کاوه برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های حماسی روایات و شخصیت‌های اسطوره‌ای به منظور تشویق مردم به شکل‌دهی جنبش‌های مقاومت ملی برای مبارزه در برابر استبداد داخلی و نیروی متجاوز است.

- باآنکه بازتاب روایت‌های اساطیری در شعر باختری ارزش زیبایی‌شناختی دارد؛ ولی کارکرد اساسی اسطوره در اشعار او، سیاسی-پایداری است و همگی در راستای انتقال پیام سیاسی-اجتماعی با رویکرد انتقادی به کار گرفته شده است.

فهرست منابع

- آدرخش، سرور. (۱۳۷۸). **در التقای رگ و خنجر** (مجموعه شعر). پشاور: میوند.
- آیدنلو، سجاد. (۱۳۸۸). «**سیاوش، مسیح و کیخسرو**». فصلنامه پژوهش‌های ادبی، بهار، دوره ۶، ش ۲۳، صص ۹-۴۴.
- اسماعیل پور، ابوالقاسم. (۱۳۸۷). **اسطوره، بیان نمادین**. چاپ دوم. تهران: سروش.
- اسماعیل پور، ابوالقاسم. (۱۳۹۶). «**تحول اسطوره‌های ایرانی**»، گستره اسطوره (مجموعه گفت‌وگوها). به کوشش محمدرضا ارشاد. تهران: هرمس. صص ۱-۲۵.
- الیاده، میرچا. (۱۳۹۲). **چشم‌اندازهای اسطوره**. چاپ سوم. ترجمه جلال ستاری. تهران: توس.
- باختری، واصف. (۱۳۸۸). **سفالینه‌ای چند بر پیشخوان بلورین فردا**. کابل: پرنیان.
- بزرگ‌بیگدلی، سعید و همکاران. (۱۳۸۹). «**تحلیل سیر بازتاب مضامین و روایت‌های اسطوره‌ای ایرانی در رمان‌های فارسی (از ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا ۱۳۸۷)**». فصلنامه علمی-پژوهشی «پژوهش زبان و ادبیات فارسی»، دوره ۸، ش ۱۹، صص ۲۳۷-۲۶۲.
- بهار، مهرداد. (۱۳۷۶). **از اسطوره تا تاریخ**. تهران: چشمه.

- بهار، مهرداد. (۱۳۷۱). «شاهنامه، از اسطوره تا حماسه». چاووش، دوره ۱، ش ۹ و ۱۰، صص ۱۳۰-۱۴۴.
- پهلوان، چنگیز. (۱۳۷۱). **نمونه‌های شعر امروز افغانستان**. تهران: بنیاد نیشاپور.
- ثروتی، بهروز. (۱۳۸۶). **مویه‌های پامیر؛ شعر فارسی در افغانستان امروز**. تهران: الهدی.
- دوال‌مالفیت، آنه‌ماری و همکاران. (۱۳۸۶). **درباره انسان‌شناسی دین: سه مقدمه**. ترجمه ابراهیم موسی‌پور. تهران: نشر جوانه توس.
- رستگار، علی شیر. (۱۳۹۷). **طلایه‌داران تجدد شعر دری در افغانستان**. کابل: آکادمی علوم افغانستان.
- رستگارفسایی، منصور. (۱۳۸۳). **پیکر گردانی در اساطیر**. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- رشیدیان، بهزاد. (۱۳۷۰). **بینش اساطیری در شعر معاصر فارسی** (نیما یوشیج، احمد شاملو، مهدی اخوان ثالث، محمدرضا شفیعی کدکنی، فروغ فرخزاد). تهران: گستره.
- رضایی، مهدی. (۱۳۸۴). **آفرینش و مرگ در اساطیر ایران**. تهران: اساطیر.
- شمیسا، سیروس. (۱۴۰۰). **اساطیر و اساطیرواره‌ها**. چاپ دوم. تهران: هرمس.
- صباغی، علی. (۱۳۹۱). «**بررسی تطبیقی محورهای سه‌گانه بینامتنیت ژنت و بخش‌هایی از نظریه بلاغت اسلامی**». فصلنامه پژوهش‌های ادبی، دوره ۹، ش ۳۸، صص ۵۹-۷۱.
- طیبی‌نژاد، غلامرضا. (۱۳۹۱). «**چگونگی بازتاب اسطوره در شعر حافظ و احمد شاملو**». پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بیرجند.
- فروغ، خالده. (۱۳۹۰). **گام بی توقف** (شعر معاصر پارسی دری). کابل: برگ.
- قاسم‌زاده، سیدعلی و بزرگ‌بیگدلی، سعید. (۱۳۹۷). **رمان اسطوره‌ای** (نقد و تحلیل جریان اسطوره‌گرایی در رمان فارسی). تهران: نشر چشمه.
- قویم، عبدالقیوم. (۱۳۸۷). **مروری بر ادبیات معاصر دری**. چاپ دوم. کابل: سعید.
- لک، منوچهر. (۱۳۸۴). «**درآمدی بر شناخت اسطوره و تبیین کارکردهای هویت‌بخش آن در شعر جنگ**». فصلنامه مطالعات ملی، دوره ۶، ش ۳ (پیاپی ۲۳)، صص ۶۳-۸۳.
- محمدی، برات و حداد، مریم. (۱۳۹۸). «**نمودهای اسطوره و زبان حماسی در شعر نصرالله مردانی**». دوفصلنامه ادبیات دفاع مقدس، دوره ۳، ش ۱ (پیاپی ۴)، صص ۱۲۷-۱۴۴.
- نادری، پرتو. (۱۳۹۹). **شعر پایداری و چگونگی آن در افغانستان**. کابل: سعید.

نامورمطلق، بهمن. (۱۳۹۵). **بینامتنیت (از ساختارگرایی تا پسامدرنیسم)**. تهران: سخن.

نامورمطلق، بهمن. (۱۴۰۰). **درآمدی بر اسطوره‌شناسی**. چاپ سوم. تهران: سخن.